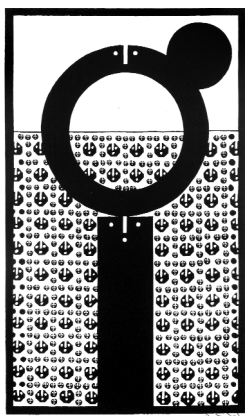

DURAY MIKLÓS

FORRADALOM VAGY HATALOMÁTVÉTEL?

A Nyilvánosság az Erőszak Ellen a magyarokat azzal igyekezett megfélemlíteni, hogy a kitelepítés lesz a sorsuk, ha másokra – pl. az Együttélésre – szavaznak. A cigányokat pedig azzal rémisztette, hogy ha nem rá szavaznak, legyilkolják őket a bőrfejük.

A címben fölített kérdés – még ha sok ellenvetést válthat is ki – jogos azokra a társadalmi folyamatokra vonatkozóan, amelyek a 20. század nyolcvanas éveinek végén megváltoztatták a Szovjetunió érdekszférájába tartozó közép-európai országok politikai képét.

Forradalomról csak Romániában és Csehszlovákiában beszélnek. A térség többi országában átépítésről, pluralizálásról, rendszerváltozásról folynak a viták, és ezek jegyében zajlanak a politikai küzdelmek. Noha Európának minden volt „kommunista” országában ugyanarról van szó: válságba jutott, vereséget szenvedett, illetve megbukott a kommunista párttal képviselt egy pártrendszer, és csődbe jutott, illetve összeomlott az állam által központilag irányított tervgazdaság. Általánosítva: a globális politika megváltozása miatt nem lehetett tovább életben tartani a szerkezetileg, eszme-rendszerében, valamint gazdasági elméletében és gyakorlatában is hibás, szocialistának nevezett politikai rendszert. Azaz nem lehetett alkalmazni még egyszer olyan erőszakot, mint 1956-ban Magyarország ellen, 1968-ban Csehszlovákiában vagy 1980-ban

A Forradalom vagy hatalomátvétel? Az 1989–1990-es rendszerváltozás időszakának áttekintése, különös tekintettel a csehszlovákiai helyzetre és a nemzetiségi kérdésre című, a Katolikus Szemle 1990. IV. számában megjelent tanulmány rövidített változata.

Lengyelországban. Ezért az eleve megszűnésre ítélt struktúra az állampolgárok kisebb vagy nagyobb nyomására egyszerűen összeroppant.

Az országokként különböző néven nevezett folyamat lényege tehát az, hogy a szétbomlasztott vagy megbuktatott politikai rendszer és a pártállam helyét egy más politikai rendszer foglalta el.

Ez a „más” Romániában különbözik legkevésbé az előbbtől, hiszen a „forradalom” után megrendezett „szabad” választások nyomán is egypárti uralom alakult ki, holott több politikai párt is létezik az országban.

Jugoszlávia – mely a kommunista országok enfant terrible-je volt – most is sajátos úton jár. Szlovénia ugyanis politikai szerkezete és gazdasági rendszere miatt már csaknem külföldnek tekinthető az omladozó államszövetségben, Horvátország kis késéssel ugyancsak, míg Szerbiában még mindig legszívesebben az egypártrendszert tartanák életben.

Lengyelország a szegénységgel és a pártossággal vívja sajátos lovagi tornáját, pedig a demokratikus választások itt döfték le leghamarabb a „kommunizmus hétfejű sárkányát”.

Magyarországon az 1956-os forradalom vérbefojtását követő diktatúra elmúltával a hatvanas évek második harmadában kezdett hegemonistává enyhülni a totalitarizmus, és itt zajlott le a legcivilizáltabban a rendszer-változás. Olyannyira, hogy a kommunista párt (azaz a Magyar Szocialista Munkáspárt) a romániaihoz vagy a csehszlovákiaihoz hasonló véres-szájú kommunistaellenes propaganda nélkül szenvedett vereséget.

Kelet-Németországban nem csupán a legmerevebb egypártrendszer dőlt meg a hivatalos magyarországi hatalom hatékony segítségével és a Budapest felől Bécsbe menekülő keletnémetek lábdobogásának kíséretében, hanem gyakorlatilag is megszűnt a Német Demokratikus Köztársaságnak nevezett sztálinista szülemény.

Csehszlovákiában pedig – öt héttel a romániai véres események előtt – 1989. november 17-én, a magyarországi ellenzékiek és a hivatalos Magyar Televízió talajjelőkészítő munkálatai jóvoltából is – igaz, utolsó előttiként, de mégis – kivonult az utcára a prágai ifjúság, hogy eleget tegyen történelmi küldetésének: lebonyolítsa a „bársonyos forradalmat”.

Hatalomátvétel Csehszlovákiában

■ Az egész kelet-közép-európai átalakulásban az volt a legfigyelemreméltóbb, hogy éppen abban a Csehszlovákiában tartotta magát oly sokáig és annyira szilárdan a totalista rendszer, amelyben – a hiedelem szerint – a demokráciának mélyre nyúló gyökerei vannak.

Valóban furcsa ez a paradoxon, de aligha meglepő, ha ismerjük a körülményeket. Az ország lakossága nagy többségének érdekei – a „csehszlovák nemzetállam” vélt stabilitásának, a változatlanságból származó hamis biztonságérzetnek és a munka nélkül megszerezhető osztályadalmi, valamint egyéni előnyöknek a szintjén – hagyományosan összefonódtak a politikai hatalommal és az állam érdekeivel. Emiatt nem alakulhatott ki tömegnyomást kifejtő társadalmi ellenzék. Emiatt nem teremthetett meg a politikai pluralizmus olyan alapja sem, mint Magyaror-

szágon vagy Lengyelországban, ahol a csehszlovákiaihoz hasonló érdekszövetség az egyén és a hatalom között csak elvétve létezett. A Charta '77 csak szellemi gócként működött, amely – noha élesztője volt a politikai változásoknak – önmagában képtelen lett volna elindításukra. Akik a rendszer bukását óhajtották, csupán egyben reménykedhettek: az ifjúság lázad fel, mert még nem szövődött bele a hatalmi érdekek rendszerébe.

Valóban az ifjúság lázadozása volt a döntő mozzanat, melynek kitörését a felnőtt lakosság túlnyomó része passzívan várta. Voltak azonban érlelő előzmények is.

Elsősorban a lengyel és a magyar példának volt nagy hatása. A csehszlovák társadalom egy része ugyanis fokozottan kezdte érezni, hogy ha nem mozdul, akkor a felbomlóban lévő pártállami rendszerben a Szovjetunió utolsó csatlósa marad, és behozhatatlan hátrányt szenved: elveszti mindazt az előnyét, amelyet a második világháború után éppen a Szovjetunió hű szövetségeseiként megszerzett. A lengyelekkel és a magyarokkal szemben ez az érzés azonban éveken keresztül inkább negatív reakciókban nyilvánult meg. A lengyeleket lenézték a forrongások miatt, az „inkább lázonganak, mintsem dolgoznának” hamis szlogent hangoztatva. A magyarokra pedig irigykedve néztek, és várták Magyarország gazdasági összeomlását. Lengyelország felé azonban volt az érzelmeknek más lecsapódása is. A szlovák római katolikusok mintának tekintették a lengyelországi katolikus egyház társadalmi és politikai erejét. Elsősorban a cseh Charta '77 igyekezett jó kapcsolatokat kiépíteni a Solidarnośćsal, a magyarországi demokratikus ellenzékkel azonban ilyen bensőséges kapcsolatot sohasem kezdeményezett.

A másik sürgető, vagy inkább bátorító tényező a keletnémet posztstálinista hatalom gyors és vértelen összeomlása volt 1989 szeptembere–novembere folyamán. Ha ez ott így megtörténhetett, gondolták, talán ki lehet próbálni Prágában is, hátha itt is ugyanúgy sikerül.

Ma már egyre több közvetett bizonyíték tanúskodik arról – a titkosrendőrség ügynökeként leleplezett „forradalmárok” révén –, hogy a háttérben a titkosrendőrség és a szovjet titkosszolgálat is mozgatója volt az eseményeknek. Gorbacsov számára ugyanis kényelmetlenné kezdett válni mind a honeckeri, mind a husáki, mind a Ceaușescu-féle rezsim.

Csehszlovákiában ebben a légkörben – önkéntelenül is – ugrásra készen állt a Charta '77 köré csoportosuló jelentős része: ha megroppan a husáki–jakeši rendszer, átvehetik a hatalmat. Emiatt természetesen éppen a Charta-csoport volt az egyetlen ellenfele azoknak, akik – ügynökeik segítségével – hatalmon belül maradván szerették volna túlélni az elkerülhetetlen rendszerváltozást. [...]

A „startlövés” tehát 1989. november 17-én dördült el. Ezt a dátumot néhány héttel az események után már ugyanolyan pátosszal emlegették az új hatalom alkotói, mint pl. évtizedeken át az Auróra ágyúiból 1917 novemberében leadott lövések évfordulóját a kommunisták. Tény, hogy a diákok, majd később az őket támogató néhány prágai ipari üzem munkásságának nyomására, illetve az általuk meghirdetett országos sztrájk következményeként, rövid ellenállás és néhány napos hátrálás után meg-

adta magát a hivatalban levő politikai vezetés, és összeomlott az egypártrendszer. November végére úgy szűnt meg működni, mintha csak azt várta volna, hogy átadhassa a kormányzást, minthogy a jövő amúgy is kilátástalannak mutatkozott. Mintha szerződést kötött volna az új hatalom várományosaival – a társadalom más alstruktúráiba való átszivárgás lehetősége ellenértékéeként. Ma már úgy tűnik, hogy komolyabb ellenállást csak azok tanúsítottak közülük (pl. Prága városi pártbizottságának titkára), akik nem voltak eléggé beavatva a politikai háttérmozgások titkaiba.

A hatalomátvétel első fázisa valamivel több mint egy hónapig tartott. Három nappal év vége előtt ért véget. Ennek a szakasznak azonban volt néhány olyan állomása, amely az egész folyamatot jellemezte.

November végén – miután a Gorbacsov bukásában hiába reménykedő prágai hatalom ellenállása kilátástalannak bizonyult – lemondott Jakeš, a Csehszlovák Kommunista Párt főtitkára, és Zdeněk Urban foglalta el a helyét. Az új kormány megalakítására irányuló kísérletek azonban rendre kudarcba fulladtak. A szintérre lépő új hatalom képviselői – a prágai Polgári Fórum Koordinációs Bizottsága és a Válságstáb – ugyanis nem fogadták el a kormányalakítással megbízott kommunista politikus által javasolt kabinetet. Emiatt állandósult a sztrájkkészültség.

Ezzel párhuzamosan a kommunista párt mindent megtett annak érdekében, hogy pozícióját legalább részben megtarthassa. Ez részint sikerült is, mert december 8-án és 9-én a kommunista Čalfa vezetésével megalakult új kormányban csak eggyel kevesebb volt a párttag, mint a nem kommunista miniszter. A kommunista miniszterek azonban jó taktikai érzékkel – a miniszterelnökkel egyetemben – röviddel kinevezésük után kiléptek a pártból. Ezt kívánta tőlük az új helyzet és a közhangulat, s ezzel jelzést is adtak a párttagoknak, hogy kövessék példájukat. Az új kormányt, kellő pátozzsal – többek között emiatt is – „a nemzeti közmegegyezés” kormányának nevezték el.

E szakasz utolsó állomása volt Husák köztársasági elnök lemondása és az új elnök megválasztása. Aligha lehetett volna elképzelni, hogy ne Václav Havel kerüljön a köztársasági elnöki székbe. Nem csupán azért, mert ő volt a hatalomátvétel egyik központi alakja, s nem is azért, mert az ő nevét kapta szárnyra leginkább az utca népének hangja, hanem elsősorban amiatt, hogy az 1968-as cseh emigráció túlnyomó többsége, az otthoni ellenzék és a változásokon munkálkodó, háttérben álló politikusok Havelt preparálták olyan figurává, akit adandó alkalommal az ország élére lehet állítani – egy új Masarykká lehet tenni –, hogy visszaszerezze a cseh nemzetnek a husáki éra alatt megtépázott gloire-ját.

Havel elnökké választásának legzavaróbb mozzanata az volt, hogy az illegitimnek kikiáltott parlament választotta meg őt, kézfelemeléssel, egyhangúlag, mintha mindez a legvirágzóbb sztálinizmus idején történt volna.

Új politikai mozgalmak és a független magyar kezdeményezés

■ A hatalomátvétel első szakaszát Csehországban a hirtelen mozgalommá szerveződött, de nem teljesen hagyománytalan Polgári Fórum irányí-

totta. Ennek csírái – ellenzéki körökben – már 1968 óta bontakoztak. Szlovákiában a még inkább sebtében összeállt Nyilvánosság az Erőszak Ellen nevű mozgalom töltötte be ugyanezt a szerepkört. Ennek azonban – cseh társával ellentétben – nem volt semmilyen „történelmi”, azaz ellenzéki háttere. Mindkét mozgalom konglomerátum jellegű volt. Képviselve volt bennük a jobboldali irányzatoktól kezdve a liberálison át a nem kommunista baloldalig minden lehetséges ideológia és szándék. Tagjai között voltak nemcsak korábbi ellenzékiek és a népüknek elkötelezett értelmiségiek, hanem a kommunistából hirtelen forradalmárrá és antikommunistává vedlett karrieristák, a titkosrendőrség volt ügynökei, lumpen és extravagáns elemek, valamint az egyéni számláikat másokkal szemben kiegyenlíteni akaró bosszúállók és szélsőségesek. Ennek következtében mindkét mozgalom egyszerre volt államalkotó, patetikusan világmegváltó, jakobinistán radikális, erőszakosan rendteremtő, megszállottan ellenségkereső és bolsevista módon kizárólagos.

A kezdeti szakaszban e mozgalmaknak nem voltak kinyilvánított hatalmi szándékai, noha a körjük csoportosulókat tulajdonképpen egyetlen közös szándék kötötte össze: helyet szerezni a megdöntött rendszert felváltó új hatalom színpadán. Bevallott céljuk az volt, hogy elvezessék a csehszlovák társadalmat a szabad választásokig. Václav Havel is csak néhány hónapra – a választásokig – vállalta el a köztársasági elnöki funkciót.

A november 17-ét követő néhány napnak szlovákiai vonatkozásban volt egy hagyománytalan sajátossága: nem konfrontálódtak a hagyományos nemzeti ellentétek. Ennek példátlan helyzetnek köszönhetően, valamint a Nyilvánosság az Erőszak Ellen liberális szárnyának jóvoltából kapott teret a politikai életben a november 18-án megalakult Független Magyar Kezdeményezés – működését azonban csak e nagy mozgalom szárnyai alatt fejthette ki. Ennek következményeként a magyar kisebbség ott lehetett a hatalomátvételnél, jelen lehetett a funkciók újraelosztásánál, s ennek volt köszönhető, hogy a korábbihoz képest nem vált periferikussá a helyzete: meg tudta tartani a számarányának megfelelő parlamenti képviselőket, és nem veszítette el azt az egy-két másodrangú funkciót a szlovák kormányban, melyet még a kommunisták osztottak ki számára.

Az első hónap vége felé azonban már látszott, hogy mennyire korlátozottak a Független Magyar Kezdeményezés lehetőségei a Nyilvánosság az Erőszak Ellen mozgalomban. Kiderült, hogy ezek a korlátok hasonlóak azokhoz, amelyek a kommunista pártban akadályozták a magyar kommunistákat abban, hogy kisebbségi sorstársaik érdekében tevékenykedhessenek. Már decemberben nyilvánvalóvá kezdett válni, hogy a két mozgalom között kialakult kapcsolat inkább a magyar kisebbség politikai mozgásának az ellenőrzésére és féken tartására alkalmas, mintsem a többségi nemzet politikai életével egyenrangú kibontakoztatására.

Ez a helyzet több egyértelmű példával illusztrálható.

December legelején a Független Magyar Kezdeményezés vezetői javasolták, hogy az új szövetségi kormány megalakításával egy időben hozzanak létre egy nemzetiségi vagy multikulturális miniszteri posztot is. A javaslatot – látszatra – magáévá tette a Nyilvánosság az Erőszak Ellen moz-

galom és ennek nyomán a Polgári Fórum központi vezetősége is. Az utolsó – tehát a sikeres – kormányalakítási kísérlet alkalmával ezt a javaslatot is magával vitte a tarsolyában a Václav Havel által vezetett „forradalmi erők” képviselője a döntő tárgyalásra. A javaslatcsomag minden tételében sikerült megegyezésre vagy kompromisszumra jutniuk a tárgyaló feleknek, csupán az említett miniszteri poszt ügyében nem.

A köztársasági elnök által kabinetátalakítással megbízott személy – Marián Čalfa – elutasító álláspontja alkotmányjogi és politikai érvelésben merült ki.[...]

A miniszterelnök-várományos politikai kifogásai azonban sokkal figyelemreméltóbbak voltak az alkotmányjogiaknál, mert következtetni engedtek arra a folytonosságra, amely a nemzetiségi kérdésben volt kialakulóban a régi és az új hatalom között. Čalfa először a nemzeti érzelmű húrjait pengette meg, amikor arra célzott: hogyan nézne ki a csehszlovák szövetségi kormány, ha helyet kapna benne egy magyar is – az elmúlt hetvenkét év leforgása alatt ez ugyanis először történt volna meg. Majd a racionalizmus húrjain kezdett játszani: ha bevennének egy kisebbségit a kormányba, jelentkezne a többi is, további bársonyszékeket követelve. Majd politikusi érveléssel lépett elő: az ország közvéleménye nincs felkészülve a nemzetiségi kérdés olyan megoldási módjának elfogadására, amelyet a nemzetiségi minisztérium megalakítása jelentene. Ez utóbbi kifogás csaknem szóról szóra megegyezett Gustáv Husák szavaival, amelyekkel 1968-ban a szovjet invázió után – a helyzetre való tekintettel – igyekezett leszerelni a magyar kisebbség politikusait. Čalfa is a komplikált helyzetre hivatkozott, de volt egy helyzetmentő javaslata is arra az időre, amikor a helyzet már kevésbé lesz bonyolult: a későbbiekben alakuljon nemzetiségi kormánybizottság. A kormányalakító „forradalmi erők” lényeges ellenvetés nélkül fogadták el ezt a mentőötletet. Ezzel a nemzetiségi minisztérium kérdése általános megnyugvás közepette lekerült a napirendről, s ez további lépést jelentett a „nemzeti közmegegyezés” felé.

A nemzetiségi kormánybizottság megalakítása februárban vált időszerrév. Elkészült a működési szabályzata, de ténylegesen nem történt semmi. Az államszövetségi alkotmánytörvény értelmében ugyanis minden szövetségi intézmény megalakításához és az alkotmánytörvények megfogalmazásához ki kell kérni a két tagköztársaság kormányának és nemzeti tanácsának (parlamentjének) véleményét, illetve hozzájárulását. A Milan Čič által vezetett szlovák kormány – amint várni lehetett – nem adta beleegyezését. Véleménye az volt, hogy a nemzetiségi kérdést teljesen ki kell vonni a szövetségi szervek illetékességi köréből. Ez a szlovák kormány is a „forradalmi erők” – ebben az esetben a Független Magyar Kezdeményezést a szárnya alatt szorongató Nyilvánosság az Erőszak Ellen – jóváhagyásával került hivatalba.

A másik két példa is üres ígéretekről tanúskodik. A Független Magyar Kezdeményezés indítványozta, hogy néhány szlovákiai minisztériumban magyarok is kapjanak miniszterhelyettesi funkciót (pl. az oktatásügyben, kultúrában stb.). A kinyilvánított ígényt iktatta ugyan a Nyilvánosság az

Erőszak Ellen Központi Koordinációs Testülete, de egyetlen miniszterhelyettesi hivatal betöltésével sem bíztak meg magyar személyt.

És még egy apró adalék azoknak, akik azt hitték, hogy az egypártrendszer összeomlásával paradicsomi állapotok köszöntenek be. 1989 decemberének közepén megjelentek Pozsony utcáin az öles méretű magyar-, cigány- és zsidóellenes falfeliratok.

A hatalomátvétel törvényesítése

■ Csak a kezdete zárult le a hatalomátvételnek azzal, hogy a Szövetségi Gyűlés élére az 1968-as „prágai tavasz” által fémjelzett politikus, Alexander Dubček került; hogy megalakultak az új kormányok (a szövetségi, a cseh és a szlovák); hogy a köztársaság elnökének székébe Václav Havelt diktáltatta a tömeggel az új politika vezérkara. A következő szakasz lassúbb és hosszabb volt. Ez a képviselő-választási előkészületekig – április elejéig – tartott. Ebben a szakaszban kellett átalakítani a parlamentet, megszavazni a választási törvényt, és ez volt a pártok és mozgalmak kialakulásának a korszaka is.

A hatalomátvétel tehát mindannak ellenére nem zárult le, hogy a két nagy konglomerátummozgalom ekkorra már teljességgel átvette a kommunista párt korábbi helyét. Aktivistáik az üzemekben és hivatalokban olyan ellenőri szerepet kezdtek betölteni, amelyet a totalista rendszerben lestek el a hatalomtól. A két mozgalom különböző szintű irányítói határozták meg, hogy a választott és a kinevezett funkciókat kik tölthetik be. E tisztségekbe – gyakran – barátait, rokonaikat, esetenként családtagjait juttatták. Beleszóltak az alkalmazottak elbocsátásába, felvételébe, és helyenként átvették a szakszervezet szerepét. Még a tudományos intézetek programját is megpróbálták befolyásolni. Kezükbe kaparintották a közjavak elosztását stb.

A törvényhozó testületekben azonban még mindig ugyanazok a személyek ültek, akiket a husáki rendszerben választottak meg. Ezeknek egy részét az új hatalomnak ki kellett cserélnie, ha zavartalan háttérrel akart teremteni a kormányzáshoz és a politizáláshoz.

Egy parlament képviselő-testülete megújításának legismertebb módja a megüresedett helyekre kiírt időközi választás. Ez egyben az egyetlen demokratikus mód is. Kézenfekvő lett volna, ha a hiedelem szerint demokratikus hagyományokkal rendelkező Csehszlovákiában a demokrácia visszaállításának folyamatában éppen ezt a módot választja a formálódó új hatalom. De nem így tett, hanem a legantidemokratikusabb móddal élt: kooptáláshoz folyamodott.

A parlamenti képviselőknek kb. a felét három szakaszban (januárban, februárban, márciusban) lemondatták, illetve visszahívták. Helyükre elsősorban a két nagy politikai mozgalom nevezett ki új képviselőket, soraikba azonban bekerült az alakuló új pártok és mozgalmak néhány tagja is. Rajtuk kívül a korábban is létezett öt párt volt jogosult még erre – a kommunista párt, a Csehszlovák Néppárt, a Csehszlovák Szocialista Párt, a Szabadság Párt és a Szlovák Megújodás Pártja. Ez utóbbi még 1989 de-

cemberében felvette az 1948-ban megszüntetett Demokrata Párt nevét. A mozgalmak és a pártok által javasolt személyeket a parlament megmaradt része egyöntetű kézfelemeléssel beválasztotta tagjai közé. Az e módszerrel megújított parlament biztosította, hogy megszavazzák az új hatalom működéséhez és megszilárdulásához szükséges összes törvényjavaslatot, s hogy az új kormánnyal szemben ne fogad hassanak el bizalmatlansági indítványt, noha ez utóbbi jogos lett volna a sok rosszul előkészített törvényjavaslat miatt.

A képviselő-testület összetételének átalakítása kapcsán ismét rá kell mutatni arra, hogy milyen szűk mozgásteret szánt a Nyilvánosság az Erőszak Ellen mozgalom a Független Magyar Kezdeményezésnek, noha az FMK ugyanúgy jogosult lett volna az önállóságra, mint a hatalomátvételt irányító szlovák mozgalom. Már csak azért is, mert hamarabb alakult. Ennek ellenére az FMK csak a Nyilvánosság az Erőszak Ellen mozgalom által javasolható képviselőket a parlamentbe. Ez ad magyarázatot arra, hogy miért fenyegették meg az új magyar képviselőket a parlamentből való kizárással, midőn azok önálló álláspontot képviselve szólaltak fel.

A törvényalkotási folyamatban a hatalomátvétel szempontjából három fontos törvényt fogadott el a parlament.

Az egyik a kommunista párt vagyonának befagyasztását és tulajdonának elszámolását elrendelő törvény volt. Ennek alapján a kommunistáknak számos épületet kellett kiüríteniük, melyek túlnyomó többségét a legerősebb politikai csoportok vették birtokukba – minden ellenérték nélkül.

Az előbbinél azonban sokkal fontosabb volt az új párttörvény. Ez teremtette meg a politikai pluralizmus legális keretét. Minden, bizonyíthatóan ezer támogatót felmutató csoportnak lehetőséget teremtett, hogy párttá vagy politikai mozgalommá alakuljon. Ugyanakkor – a korábbi kommunista rendszertől ellesve a módszert – a két új politikai mozgalmat kivételezett helyzetbe hozta. Őket ugyanis a párttörvény név szerint legalizálta, míg a többieknek különböző feltételeket szabott.

E kivételezés a Polgári Fórumot és a Nyilvánosság az Erőszak Ellen mozgalmat felmérhetetlen hatalmi és anyagi előnyökhöz jutatta, hiszen minden korábbi lépésüket visszamenőlegesen törvényessé tette.

A harmadik fontos lépés a választási törvény elfogadtatása volt. A választási törvényben kimondottan vagy közvetve meg volt fogalmazva néhány diszkriminatív szándék is. A két nagy mozgalom a törvény által akarta lehetlenné tenni a kisebb pártok és mozgalmak részvételét a választásokon, illetve a törvényhozói munkában. A megválasztott képviselők és pártjaik, illetve választópolgáraik közötti kapcsolatot a minimálisra akarták csökkenteni. Lehetlenné akarták tenni, hogy a nemzeti kisebbségek pártjai és mozgalmi önállóan vehessenek részt a választásokon. A választási törvénytervezetet a parlament jelentéktelen változtatások után elfogadta.

A törvénytervezet megfogalmazói abból az elképzelésből indultak ki, hogy a politika szervezését egy olyan – merev – vertikális szerkezetben kell megvalósítani, amely sokban hasonlít a pártállamban létező demokratikus centralizmushoz, de attól abban különbözik, hogy pluralista.

Ennek az elképzelésnek két alaptétele volt:

- a politikai szerkezetbe ne kapcsolódhassanak be horizontális társadalmi struktúrák, azaz társadalmi és tömegszervezetek;
- a parlamenti politikában ne érvényesülhessenek helyi és regionális társadalmi érdekek.

A megválasztott képviselőknek tehát nem a választópolgárok érdekeit kell majd képviselniük a törvényhozásban, hanem az állampolitika érdekeit. Ezt nem csupán a tervezet egyik előterjesztője, Jičínsky képviselő közölte a honatyákkal, hanem ezt bizonyította a törvénytervezet ama cikke is, mely szerint a jogszerűen megválasztott képviselőt nem hívhatja vissza sem a pártja, sem a választópolgárok csoportja. Az utóbbiaknak azonban lehetősége sem nyílna erre, hiszen a több mint egymillió választópolgárt számláló anorganikus választási kerületekben ez gyakorlatilag lehetetlen is lenne, ugyanis a kerület északi és déli peremén élő lakosság érdekei sokszor szöges ellentétben állnak egymással. A politika szervezői azzal is számoltak, hogy a pártoknak nem is lesz okuk a képviselő visszahívására. A törvénytervezet megfogalmazói – a két nagy mozgalom hívei – a mozgalmaik elsöprő győzelmével, azaz egy újabb egypárti hatalom kialakulásával számoltak. Ilyen esetben – a pártállamban szerzett tapasztalatok alapján – nem valószínű, hogy a megválasztott képviselő hűtlen lesz a pártjához. Az engedetlen képviselőt ugyanis nemcsak politikailag lehet tönkretenni, de társadalmilag is, és derékba lehet törni civil karrierjét is – akárcsak az egypártrendszerben.

A választójogi törvény és a választások gyors kiírása azonban nem csupán a kezdetleges politikai szerkezet kristályosodását és a politikai differenciálódást akadályozta, hanem eleve hátrányos helyzetbe kívánta hozni a kisebb és az újonnan alakult pártokat, politikai mozgalmakat is. Előírta, hogy a választásokhoz való benevezéshez tízezer hitelesíthető támogató aláírás bemutatása szükséges. A választásokon pedig csak az a párt szerezhethet mandátumot, amely elnyerte az érvényes szavazatoknak legalább 5%-át (a Szlovák Nemzeti Tanácsba 3%-ot). A választásokon való részvételt a törvény csupán pártlistákon engedélyezte, egyének nem indulhattak.

A törvény egyik legszembetűnőbb célja a nemzeti kisebbségek politikai szétdarabolására irányuló szándék volt. A tervezet első olvasásakor egyik előterjesztője – Masopust képviselő – ki is mondta: nem kívánatos a nemzeti kisebbségek önálló politikai szervezkedése.

A választójogi törvény szarvashibája az volt, hogy megsértette az alkotmányt. A nemzetiségi alkotmánytörvény (az 1968-ban elfogadott 144-es törvény) ugyanis leszögezte, hogy a nemzeti kisebbségeknek joguk van a számarányuknak megfelelő képviselőre a parlamentben. Az elfogadott választási törvény azonban ennek a jognak az érvényesülését nem csupán nem támogatta, hanem az említett megkötésekkel akadályozta is.

■ A párttörvény jóvoltából alakult ki az a kezdetleges politikai szerkezet, amely alapján – jobb híján – elmondhatjuk, hogy már Csehszlovákiában is elkezdett működni a politikai pluralizmus – a többpártrendszer. Három hónap alatt több mint ötven párt alakult. Egy részük azonban vagy eleve halálra volt ítélve, vagy elkerülhetetlen kompromisszumokra kényszerült. A párttörvény elfogadása és a választásokra való benevezés között eltelt alig három hónapnyi idő alatt ugyanis egyik pártnak és politikai mozgalomnak sem bontakozhatott ki hiteles politikai arculata, és nem fejlődhetett ki a valóságnak megfelelő súlya a társadalomban.

A két nagy mozgalomnak látszólag nem volt mitől tartania, hiszen talpon maradásukhoz rendelkezésükre állt minden hatalmi és anyagi eszköz. A többieknek – főleg az újaknak – be kellett vetniük minden erejüket az érvényesülésre és a választási felkészülésre.

A korábbi pártok tagjai közül lélektanilag a kommunistáknak volt a legkevésbé irigylésre méltó a helyzetük, hiszen csaknem mindenki ellenük szurkolt. A további négy régi párt közül Csehországban a Néppárt és a Szocialista Párt közepes támogatásra számíthatott. A szlovákiai Demokrata Pártnak és a Szabadság Pártnak a helyzete azonban kevésbé volt kiszámítható, megosztottabb lévén a társadalom. [...]

Az új pártok és politikai mozgalmak közül a kereszténydemokraták előretörésére számítottak sokan, gondolván, hogy a kommunisták által elnyomott keresztény ideológia az új politikai helyzetben rendkívüli mozgósító erőként fog hatni. Főleg Szlovákiában tűnt ez reális lehetőségnek, ahol a Kereszténydemokrata Mozgalom nemcsak az ellenzéki időszakban keletkezett földalatti egyházi struktúra maradványaira támaszkodhatott, hanem az elnyomás alól fölszabadult római katolikus egyháztól elvárható intézményes támogatásra is.

A sikerre számot tartó új pártok közül a Zöldek Pártja lépkedett a legingoványosabb talajon. A rendszerváltozás kezdetét közvetlenül követő napokban kezdtek szervezkedni – tehát a legelején –, és a természeti környezet leromlott állapota kézzelfoghatóan bizonyította létjogosultságukat, a hagyományos társadalmi érdekek mégsem kedveztek kibontakozásuknak.

A felsorolt szerveződésekén kívül meg kell említeni a csehországi Liberális Demokratákat, akik a Polgári Fórumban jelentettek külön színpontot, valamint a morvák és a sziléziaiak regionális mozgalmait, melyek a történelmi Morva Órgrófság és a Csehszlovákiához tartozó Szilézia önkormányzatáért indítottak küzdelmet.

Külön fejezetet igényelnek a nemzeti és az etnikai alapon szerveződött mozgalmak és a nemzeti kisebbségek politikai szervezetei.

A nemzeti alapon létrejött első politikai mozgalom a már említett Független Magyar Kezdeményezés volt. Szervezői azonban nem tudták eldönteni, hogy mi legyen tevékenységük fő célja: a magyar kisebbség politikai érdekképvisellete vagy a liberálisnak hirdetett ideológiai célkitűzéseik propagálása. Liberalizmusuk – elnökük szavai szerint – elsősorban abból a döntésből származott, hogy liberális politikai erővé váljanak. Ne-

vük szerint és választási programjuk alapján azonban magyar nemzeti mozgalomként fogalmazták meg mivoltukat, de magatartásuk és nézeteik miatt inkább csak kötekedő és határozatlan profilú politikai mozgalom benyomását keltették. Esetenként a magyar nemzeti színeket tűzték zászlajukra, és egyértelmű nemzeti jelszavakat hangoztattak, máskor tagadták a nemzeti alapon kialakuló politikai szerveződések létjogosultságát, vagy pedig azt hirdették, hogy először a demokráciát kell kiharcolni, hogy ezt követően a többségi nemzet automatikusan megadhassa a nemzeti kisebbségek jogait. Ez utóbbi véleménnyel – amely a proletár internacionalizmust hirdető kommunisták csődöt mondott jelszavával volt rokon – tulajdonképpen azt állították, hogy a nemzeti kisebbségek jogai nem alapvető demokratikus jogok. Ennek ellenére azt vallották: ha szükséges, felvállalják a magyar kisebbség érdekeinek a képviselését is. Egyik legvitathatóbb érvük az volt, hogy aki jogot ad, mást foszt meg jogától. Ezzel tulajdonképpen megkérdőjelezték meghirdetett programjukat is. Mindezek alapján nem tekinthető pusztán szójátéknak az a vélemény, hogy ez a mozgalom a magyaroktól független kezdeményezés volt.

A másik nemzeti szerveződés a Magyar Kereszténydemokrata Mozgalom volt, amely sok vajúdas közepette született meg. Létrejöttét leginkább a szlovák kereszténydemokraták fékeztek azzal az érveléssel, hogy Krisztus sem különböztette meg az embereket nemzetiségük szerint, ezért az ő égíse alatt kell megteremteni a keresztény egységet. A Hlinka és Tiso nevével jelzett politikai klerikalizmus hagyományaira építő szlovák kereszténydemokraták számára a keresztény egységet ebben az esetben az jelentette, hogy a magyarok szervezzék saját keresztény római katolikus és imaklubjukat, a szlovákok pedig majd politizálnak helyettük saját érdekeik szerint. Ez vezetett a szakadáshoz, ami azonban nem jelentett ideológiai elkülönülést, csupán azt, hogy a magyar keresztényeknek a közös keresztény célokon túl vannak sajátos magyar érdekei is. Azonban mind a szlovák, mind a magyar kereszténydemokrata mozgalom szinte kizárólag a római katolikus egyházra támaszkodik, emiatt a protestánsok nagyrészt kiszorultak ezekből a mozgalmakból.

Szlovák nemzeti – nacionalista – politikai párt és mozgalom létezett több is. A legismertebb az évszázados hagyománnyal dicsekedő Matica slovenská, mely nem politikai szervezet, hanem kulturális intézmény ugyan, de működése alapján az összes szlovák nacionalista párt bázisának tekinthető. Az újak közül a Štúr Társaság, a Szlovákok Független Pártja, a Szlovák Nemzeti Párt és a Szabadság Párt hallatott magáról a legtöbbet. Egyre inkább szaporodtak a szlovák nemzeti radikális és félfasiszta csoportosulások. Programjuk általában két tételből állt: fő célkitűzésük volt Szlovákia önállósága – tehát kiszakadása Csehszlovákiából, valamint a különböző hőfokokra melegített magyarellenesség. Azt hirdették, hogy Szlovákia a szlovák nemzeté – kirekesztve ezzel a közel egymillió más nemzetiségű állampolgárt az államalkotói közösségből és a jogegyenlőségből. Legfontosabb célkitűzésük a szlovák államnyelv kizárólagos törvényesítése volt, és a nemzeti kisebbségek nyelvének kiszorítása a közhasználatból.

Az ideológiai, nemzeti és etnikai mozgalmak, illetve pártok mellett megalakult egy sajátos politikai formáció: a nemzeti kisebbségek jogaiért és a demokráciáért szerveződött ideológiamentes és internacionalista¹ kezdeményezés, az Együttélés Politikai Mozgalom. Külön jelentősége, hogy egész Csehszlovákia területén működik, több nemzeti kisebbség tagjait tömöríti magába, és támogatói között fellelhetők a többségi nemzet tagjai is.

Az Együttélés Politikai Mozgalom keletkezésének több oka volt:

- az országban élő nemzeti kisebbségek helyzete törvényi szinten rendezetlen, társadalmi szerkezetük bomlásnak indult, függetlenül attól, hogy a második világháború után a szláv származásúakat kedvezményezték, a nem szlávokat pedig megfosztották legegységesebb polgárjogaiktól is;

- a csehszlovákiai nemzeti kisebbségek „kisebbségi helyzete” a csehszlovák nemzetállam megalakulásával — 1948-cal kezdődött; ezért törvény szerinti egyenjogúsításukat, valamint helyzetük rendezését országos üggyé kell tenni;

- a nemzeti kisebbségek társadalma széttöredezne a politikai és az ideológiai pártokat elválasztó törésvonalak mentén, ha ügyük pártpolitikai kérdéssé válna; ezért az országban kialakuló sajátos nemzeti, illetve állami érdekű demokráciában a szétaprózódás fenyegetné a nemzeti kisebbségek közös érdekeit, ha nem találnák meg közös politizálásuk alapjait;

- amint egy állam kereteit a határok, az állampolgárok közös érdekei, a nemzetközi biztosítékok és az egységes gazdasági rendszer teremtik meg, úgy mindezt a nemzeti kisebbségek számára is a közös politizálás jelenti;

- az Együttélés eszménye nem csupán a nemzeti kisebbségek közös érdekérvényesítése, hanem a többségekkel való „együttélés” vezéreszméje is.

Ezen rendező elvek szerint és a felsorolt okok miatt elsősorban a magyar, a lengyel, részben pedig a rutén, ukrán és a német kisebbség tömörült ebbe a politikai mozgalomba. De éppen az „együttélés” eszméje, azáltal, hogy a mozgalom föl vállalta a nemzetiségileg vegyes házaságban élők védelmét is, sok szlovákot és csehet is a mozgalom táborába vonzott. Így egy olyan demokratikus és nemzeti elvű, de internacionalista alapállású mozgalom alakult ki, mely érthetően az összes ideológiai párt vagy az egyetlen nemzet ügyét föl vállaló mozgalom bírálatának és támadásainak a keresztjébe került. Nem véletlenül, hiszen ez a politikai mozgalom volt az egyetlen, amely senkire sem kényszerített ideológiai vagy nemzeti korlátokat, és programjában nem az állam eszméjét helyezte középpontba, hanem az egyetemes Európa eszméjét hirdette meg.

A nemzeti kisebbségek politikai mozgalmi azonban szükségszerűségük ellenére is többé-kevésbé átmeneti szerveződések. Csak addig van létjogosultságuk, ameddig a kisebbséget védelmezni és jogaiért harcolni kell. Emiatt leginkább a szakszervezetekre hasonlítanak. A kisebbségi kérdés – ezzel összefüggésben – azért emelkedik az ideológiai elválasztó határok fölé, mert a kisebbségi helyzet pszeudoosztály-jelleget kölcsönöz e csoportoknak, amely a helyzet oldódásával vagy megszűnésével szintén fellazul, vagy véget ér. Ezzel a nemzeti kisebbségek ideológia fölötti

nemzeti mozgalmak átalakulhatnak hagyományos ideológiai pártokká, de nem vesznek el szükségszerűen nemzeti irányultságukat.

A választási kampány és a magyarellenes tüntetések

■ A választási előkészületek és a választási kampány jelentették az első legális – de nem az esélyegyenlőség alapján kialakult – hatalmi harcot. Ez volt a hatalomátvétel utolsó fázisa, mely áprilistól június elejéig tartott. Huszonhárom párt, politikai mozgalom, illetve választási csoportosulás vett részt az inkább marakodásnak, mintsem vetélkedésnek nevezhető politikai versengésben.

A választási kampánynak nem volt sem írott, sem íratlan szabálya, nem volt etikai kódexe, és nem alakult ki játékszabálya sem. Mivel a választási törvény sem szögezte le egyértelműen az alapelveket, ezért a rámenőbb pártok a kampánycsendet sem tartották tiszteletben. [...]

Néhány példával érzékeltethető az egyes pártok harcmodora.

A Polgári Fórum és a Nyilvánosság az Erőszak Ellen – minthogy december 9-étől kormánypárt volt – felhasználhatott minden eszközt önmaga erősítésére és a többiek gyengítésére. Késleltette a választási kölcsönök kiutalását, amelyre csak a kisebb pártoknak volt szükségük. Saját propagandájának támogatására azonban igénybe vette az állami intézmények műszaki berendezéseit – autókat, sőt repülőgépeket is. A Polgári Fórum – a kommunistaellenességre építve – azzal agitált a kis pártok és mozgalmak ellen, hogy az ezekre szavazók a kommunista pártot erősítik. A Nyilvánosság az Erőszak Ellen a magyarokat azzal igyekezett megfélemlíteni, hogy a kitelepítés lesz a sorsuk, ha másokra – pl. az Együttélésre – szavaznak. A cigányokat pedig azzal rémisztette, hogy ha nem rá szavaznak, legyilkolják őket a bőrfejük.

A szlovák kereszténydemokraták a római katolikus egyház papjait és püspökeiket hívták segítségül. Pásztorleveleket adtak ki velük, és nyomást gyakoroltattak az alsópapságra, hogy híveiket szervezzék a Kereszténydemokrata Mozgalom támogatóinak és választóinak sorába. Aki katolikus létére nem szavaz a kereszténydemokrata mozgalom jelöltjeire, az a kommunistákkal, ateistákkal és az antikrisztussal cimborál – hirdették. Ezt a propagandát leghevesebben a magyarok körében terjesztették, hogy elriasszák a Magyar Kereszténydemokrata Mozgalom híveit a mozgalom koalíciós partnerétől, az Együttélés Politikai Mozgalomtól.

A kommunisták gyerekeket béreltek fel pénzért, hogy tépdessék le más pártok falragaszait. Az időseket azzal félemlítették meg, hogy elvesztik nyugdíjukat, ha nem rájuk szavaznak.

A két szlovák nemzeti csoportosulás – a Szabadság Párt és koalíciós partnerei, valamint a Szlovák Nemzeti Párt – választási programjának nagy részét a nyílt magyarellenesség jellemezte. [...]

Václav Havel, köztársasági elnökké választásának (1989. december 29.) másnapján, külföldre utazott, a Német Szövetségi Köztársaságba. A cseh–német megbékélésre tett bonni kísérlete azonban zátonyra futott. Kijelentése, miszerint a cseh-szlovákoknak bocsánatot kellene kérniük a

több mint három millió német deportálásáért, kemény ellenállásba és elutasításba ütközött a csehek és a szlovákok részéről.

Még el sem csitul az elnök befejezetlen mondata által fölkavart vihar, kitért a következő. A Szlovák Televízió január első napjaiban kerekasztal-beszélgetést sugárzott a nemzetiségi kérdésről. A beszélgetésen részt vett magyarok egyértelműen leszögezték, hogy egyenjogú és egyenrangú polgároként szeretnének élni Csehszlovákiában, hogy végre hazájuknak érezhessék az országot. A tévéműsor, mely csupán érintőlegesen szólt erről a kérdésről, elindította a szlovák nacionalisták egyre erősödő támadásait. Ezután alakult meg a Štúr Társaság, amely hetente rendezett nacionalista, fasisztoid és magyarellenes tüntetéseket Pozsony városközpontjában.

Egy hónappal később – február elején – pedig kizárólag magyarellenes szándékkal vonultak ki a tüntetők a magyar múltú, de a második világháborút követő magyarüldözés és kitelepítés miatt nemzetiségileg vegyes lakosúvá vált Érsekújvár utcáira. E tüntetések hatására a magyar lakosság félni kezdett.

Az első magyarellenes tüntetések jelezték, hogy a bukott kommunista rezsim korábbi magyar-, illetve kisebbségellenes megnyilvánulásai (a magyar, lengyel, ukrán iskolahálózat és a magyar nyelvű oktatás elsvasztására tett kísérletek stb.) valóban összhangban voltak a szlovák társadalom jelentős részének elvárásaival. A szlovák nemzet e részét képviselő politikai erők az új helyzetben a xenofóbiát és a magyarellenességet egy sajátos szlovák nemzeti demokrácia részévé kívánták tenni. A tüntetések főleg a magyar oktatás és a magyar nyelv ellen irányultak. A tüntetők, a szervezők és a szlovák nemzeti politikai erők egy része, beleértve a kereszténydemokratákat és a Demokrata Párt vezetőit is, egy ép ésszel nehezen felfogható paradoxonra hivatkoztak. Eszerint azt a szlovák többséget, amely kezében tartja a törvényhozást, a kormányt és a gazdasági élet irányítását, elnyomja és elnemzetietleníti az a magyar kisebbség, melynek e cselekedetek végrehajtásához semmilyen eszköz nem áll a rendelkezésére. A magyarellenesség további tétele a Magyarországon élő szlovákok sanyarú helyzetének a felelőse volt. Azt hangoztatták, hogy a szlovák nemzet Magyarországon élő részét a magyarok embertelenül elnyomják.

A magyarellenes tüntetéseket azok a szlovák nemzeti mozgalmak és pártok szervezték, amelyeket Szlovákia belügyminisztere a párttörvény alapján bejegyzett. E szervezetek tevékenysége a magyarellenességük és türelmetlenséget szító propagandájuk miatt ellentétes volt az ország alkotmányával. Ennek ellenére mégsem vonták be működési engedélyüket, noha a párttörvény egyedüli feltételként az alkotmány betartását írta elő.

A Szlovák Nemzeti Párt első nyilvános föllépése külön említést érdemel. A párt a Szlovák Nemzeti Tanács épülete előtt vonultatta föl híveit. Erre az adott okot, hogy Ján Budaj, a Nyilvánosság az Erőszak Ellen Központi Koordinációs Bizottságának elnöke a Szlovák Nemzeti Tanács elnökévé akarta magát választatni. A Szlovák Nemzeti Párt ezt azért ellenezte, mert Budajt magyar eredetű neve (Budaj; y = j) miatt magyarnak tartotta. Magyar ember pedig nem állhat a legfelsőbb szlovák képviseleti

testület élén. Csak később derült ki, hogy a szövetségi belügyminisztérium is meg akarta akadályozni Budajt abban, hogy betölthesse ezt a funkciót. Ciklamini belügyminiszter-helyettes későbbi vallomása szerint azért, mert már akkor tudták, hogy Ján Budaj a kommunista rendszerben együttműködött a politikai rendőrséggel. Kézenfekvő a kérdés: miért nem leplezték le őt nyíltan? Feltételezhetően azért, mert egy ilyen leplezés a választások előtt rossz fényt vetett volna mind a rendszerváltó politikai pártokra, mind az egész politikai fordulatra.

Az utcai nacionalizmus és sovinizmus végül bejutott a parlament épületének termeibe is. Az ország elnevezése körül kirobbant hisztéria egy időre teljesen megbénította a törvényhozók munkáját a Szövetségi Gyűlésben. Az országot, melyet születése után több évtizedig Csehszlovák Köztársaságnak neveztek, 1960-ban szocialista köztársasággá nyilvánították. Havel elnök javaslatára – 1990 tavaszán – azonban sor került volna a szocialista jelző elhagyására. A szlovák „nacik” nem elégedtek meg ezzel a névmódosítással. Követelték, hogy az ország új elnevezése tükrözze a szlovák nemzet szuverén mivoltát. Az óhajt tiszteletben tartó újabb javaslatok születtek. Ezeket követően került sor a mérsékeltabb szlovák nacionalista politikai körök által provokált kötőjel vitájára.² Ezután kapta az ország az 1938-ban keletkezett kötőjeles nevéhez hasonló elnevezést. A Cseh–Szlovák Szövetségi Köztársaság elnevezés azonban alig egy hónapig maradt használatban. A szlovák nemzeti pártok sorozatos és tömegeket megmozgató akciói arra kényszerítették a Szlovák Nemzeti Tanácsot, hogy kikövetelje a Szövetségi Gyűléstől az újabb névváltoztatást, tehát az ország nevééről szóló friss törvény megváltoztatását is. Erre végül április közepén került sor. Így született meg a Cseh és Szlovák Szövetségi Köztársaság elnevezés, miközben az ország politikailag kritikus állapotba jutott.[...]

Az országban nemcsak magyarellenesség létezett, hanem csehellenesség is. Ez azonban csupán Szlovákiára volt jellemző. Már a tél folyamán több ízben megtörtént, hogy bántalmaztak cseh kirándulócsoportokat, mert csehül beszéltek. A legélesebb csehellenes tüntetésekre Havel köztársasági elnök szlovákiai választási kortesútja alkalmából, 1990 júniusának elején került sor. A választási tömeggyűlések több helyen Havel-ellenes és csehellenes demonstrációkká fajultak. Egy kivétel akadt – Komárom –, ahol a város magyar lakossága és az Együttélés Politikai Mozgalom tagjai akadályozták meg az autóbuszokon odaérkezett szlovák tüntetőket terük megvalósításában.[...]

A hatalmi harc részét alkották a választások előtt kirobbant és a választások alatt felforrósodott titkosügynök- esetek.

Néhány új képviselőről még áprilisban kiderült, hogy korábban együttműködtek a politikai rendőrséggel. A leleplezetteknek azonnal le kellett mondaniuk mandátumukról. A képviselők múltjának vizsgálatát a politikai ellenfelek egymás ellen is igyekeztek kihasználni, többnyire alaptalan vádaskodással.

A legfeltűnőbb az volt, hogy a június 8-ra kiírt választások ideje alatt, de még a hivatalos eredmények kihirdetése előtt tömegesen léptek vissza

a jelöltek. A Nyilvánosság az Erőszak Ellen jelöltjei közül csaknem negyvenen kényszerültek erre. Az elrendelt vizsgálat során ugyanis kiderült róluk, hogy a korábbi hatalom titkosrendőrségének az ügynökei voltak. A legmegdöbbentőbb volt a vezér, Ján Budaj bukása.

Furcsamód a nagy leleplezésre a szavazatok leadása után került sor. Akkor, amikor ez már nem befolyásolhatta a választópolgárok szavazási szándékát. Ha netán hamarabb derül fény az átvilágítás eredményére, a két győztes párt – a csehországi Polgári Fórum és a szlovákiai Nyilvánosság az Erőszak Ellen – aligha került volna a hatalomért folytatott versengésben az első helyre.

A parlamenti választások

■ A hatalomátvétel utolsó felvonását a parlamenti választások jelentették. Pontosabban: a választásokkal mutatkozott meg, hogy hat hónap alatt – 1989 decemberétől 1990 júniusáig – hogyan változott át a gyakorlatban és az emberek tudatában a monolitikus politikai rendszer pluralistává, és az adott pillanatban milyen alakot öltött a politikai szerkezet állandóan változó kristályrácsa.

A csehszlovákiai törvényhozási és választási rendszer az 1968 őszen elfogadott szövetségi alkotmány következtében viszonylag bonyolulttá vált. Eszerint a választók illetőségük alapján választanak képviselőket a Cseh Nemzeti Tanácsba vagy a Szlovák Nemzeti Tanácsba és mindannyian a Szövetségi Gyűlés két kamarájába. A választók 22 párt, mozgalom, választási blokk, illetve koalíció jelöltjeire adhatták le szavazataikat (egy párt visszalépett). Ebből tizenegy országos, öt csehországi és hat szlovákiai párt volt.³ [...]

A társadalom politikai szerkezetének átszerveződésére csak négy hónap állt rendelkezésre (decembertől március végéig, a választásokra való benevezés határidejéig). A választások eredménye az ennek megfelelő valós helyzetet tükrözte.

A leginkább várható eredmény a két nagy politikai mozgalom fölényes győzelme volt. E sikert az alapozta meg, hogy a még kevésbé differenciálódott politikai struktúrában ezek a mozgalmak konglomerátumként foglalták magukba a társadalom széles politikai spektrumát – a pontosan még nem megfogalmazott politikai és ideológiai irányzatokhoz tartozó csoportokat. A későbbiekben — ezek várható kiválása miatt — feltételezhetően csökkenni fog e két mozgalom politikai súlya. Emellett feltűnő, hogy a politikai szerkezetből hiányoztak a liberális és a szociáldemokrata programot meghirdető pártok, noha megnevezés szerint volt ilyen is, olyan is. Föltehető, hogy azok, akik ezekhez a hagyományos, de szárnyukat még csak bontogató pártokhoz inklinálnak, éppen a két nagy mozgalomban találtak ideiglenes helyet. Ugyanakkor figyelemre méltó a jól szervezett Csehszlovák Szocialista Párt rossz választási eredménye. Ezt feltehetően annak „köszönheti”, hogy negyven éven át kiszolgálta a kommunista rendszert.[...]

A júniusi parlamenti választásoknak nemcsak kimagasló győztesei és vesztesei voltak, hanem volt két relatív győztese is.

Csehországban a morvák és a sziléziaiak önkormányzatáért küzdő mozgalom volt viszonylag a legeredményesebb, hiszen a nyolc választókerületből csupán a két morva kerületben számíthattak szavazatokra. Ennek ellenére megszerezték az összes csehországi szavazat 10%-át. Sikerük a regionális érdekek jelentőségét tanúsítja, szemben azokkal, akik az állam, a központ, illetve a többség érdekeinek túlhangsúlyozásával elnyomják a helyi, csoport- és kisebbségi érdekeket.

Ezzel függ össze az Együttélés Politikai Mozgalom és a Magyar Kereszténydemokrata Mozgalom koalíciójának jó eredménye is. Az Együttélés országos szervezettsége jóvoltából a „12-es koalíció” Csehszlovákia összes választókerületében indított jelöltek, és mindenütt kapott szavazatokat. Csehországban a lengyelek lakta északmorva kerületben szavaztak a legtöbben az Együttélés jelöltjeire, Szlovákiában pedig elsősorban a magyarok lakta járásokban. Nem volt azonban egyetlen olyan szlovákiai járás sem, ahol e koalíció listájára – éppen az együttélés szelleme miatt – ne szavaztak volna. A szórányszavazatokat hozó járásokban a legtöbb szavazatot az ukránok és a rutének által lakott területen kapta az Együttélés. A német kisebbség körében azonban nem tudta megvetni lábát a mozgalom, annak ellenére, hogy a magyar, lengyel, rutén, illetve ukrán képviselőjelölteken kívül német jelöltet is indított.[...]

Az Együttélés koalíciója a magyar szavazóknak köszönheti választási eredményét. Ezzel függ össze, hogy miért tartották sokan meglepetésnek a 12-es listán induló koalíció eredményét. Egyrészt azzal számoltak, hogy a magyar szavazókat megfelelően megosztották a Nyilvánosság az Erőszak Ellen és a Szlovák Kereszténydemokrata Mozgalom szavazótáborra között. Másrészt nem számoltak azzal, hogy a több mint negyvenéves elnyomás után a nemzeti kisebbségek, de főleg a magyarság politikai élete ismét felelevenedik. Az életrekelés meglepő voltát hangsúlyozza az is, hogy a második világháború végétől a nemzeti kisebbségeknek tilos volt önálló politikai szervezetet működtetniük, sőt állampolgári jogaik megvonása okán 1946-ban nem járulhattak az urnákhoz sem. Számukra 1936-ban voltak az utolsó szabad választások. A németek – úgy látszik – nem tudták még kiheverni a negyvenöt év megpróbáltatásait, de a magyarok politikai regenerálódása megkezdődött. [...]

A politikai idealisták, a szemfényvesztők és a szerencselovagok 1989 novemberében és decemberében ugyanazt mondták: gyöngéd, bársonyos, vértelen forradalom zajlik Csehszlovákiában. Azokat, akik óvatosan arra figyelmeztettek, hogy a kezdeti harmóniát a kemény konfrontációkat hozó hétköznapi fogják fölváltani, kórusban lehurrogták. [...]

Valóban forradalom zajlott le az országban? A fogalom mechanikus értelmezése szerint igen, mert a korábbi politikai rendszert egy új, más váltotta fel. A folyamat lényege szerint azonban ez nem volt valódi forradalom. Az új politikai rendszer valójában nem új, hiszen pluralizmus és parlamenti demokrácia már volt korábban is ebben a térségben. Persze

pontosan oda visszatérni, ahol ez megszakadt, nem lehet. Ezért a mostani rendszer sem lehet annak a folytatása. De a politikai változásokat kísérelő nemzeti-hatalmi átalakulás és az agresszív nacionalizmus arra utal, hogy egy késleltetett fejlődési folyamat újraindulásának és hirtelen felgyorsulásának vagyunk tanúi és részesei. Tulajdonképpen egy anakronizmusban élünk – a 19. század első felét éljük meg a 20. század végén –, mely, ha rövidesen nem ér véget, robbanásszerű végkifejlethez vezethet. A romániai sorozatos tüntetések, a jugoszláviai belharcok és a Szovjetunió nyugati és déli peremén zajló, polgárháborúra emlékeztető események ennek az árnyékát vetítik előre.

■ JEGYZETEK

1. Valójában multinacionalizmusról van szó.

2. Václav Havel ideiglenesen megválasztott köztársasági elnök 1990. február 26-án megtartott óvárosi beszédében vetette fel, hogy az állam nevéből ki kellene hagyni a szocialista kifejezést. Innen datálható az ún. kötőjel-háború kezdete. A későbbiek során főként a szlovák nacionalisták követelték azt, hogy a cseh és szlovák elnevezés – az egyenrangú viszony kifejezéséeként – kötőjellel kössék össze. Az ország új neve a szocialista jelző elhagyása után Cseh-Szlovák Szövetségi Köztársaság lett.

3. Az 1990-es parlamenti választások eredményei:

A Szövetségi Gyűlésbe a Cseh Köztársaságban megválasztott képviselők: Polgári Fórum: 53,15%; Csehszlovákia Kommunista Pártja: 13,49%; Kereszténydemokrata Unió: 8,69%; Mozgalom az Önkormányzati Demokráciáért – Társaság Morvaországért és Sziléziáért: 7,8%.

A Szövetségi Gyűlésbe a Szlovák Köztársaságban megválasztott képviselők: Nyilvánosság az Erőszak Ellen: 32,54%; Kereszténydemokrata Mozgalom: 18,98%; Szlovákia Kommunista Pártja: 13,81%; Szlovák Nemzeti Párt: 10,96%; Együttélés-ESW: 8,58%

A Szlovák Nemzeti Tanácsba választott képviselők: Nyilvánosság az Erőszak Ellen: 29,35%; Kereszténydemokrata Mozgalom: 19,21%; Szlovák Nemzeti Párt: 13,49%; Szlovákia Kommunista Pártja: 13,35%; Együttélés-Magyar Koalíció: 8,66%; Demokrata Párt: 4,40%; Zöldek Pártja: 3,49%.

